

DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE
CHOLERA

QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
MAGNIFICI DOM.

PRAESIDIS ET DIRECTORIS
SPECTABILIS DOMINI DECANI,

NEC NON

CLARISSIMORUM DD. PROFESSORUM

PRO

DOCTORIS MEDICINAE LAUREA RITE

OBTINENDA

IN ALMA AC CELEBERRIMA

REGIA

SCIENTIARUM UNIVERSITATE HUNGARICA

PUBLICAE DISQUISITIONI

SUBMITTIT

LUDOVICUS KAPU.

INST. MED. PHARM.

qu. 2. 2. 2. 2.

Biblioteca Centralis

Inv. Nr. 117408

*In theses adnexas disputabitur in aedibus
facultatis Medicae die Martii 1832.*

PESTINI,

TYPIS TRATTNER-KÁROLYIANIS.

JUN 25 1832

Quotiescunque novae exoriuntur epidemiae, aut vigens morborum popularium character mutatur, toties de cosmicis quibusdam revolutionibus sat tuto arguendum.

*Hildebrand, animadv.
circ. morb. station.*

TEKINTETES,
NEMES, NEMZETES, ÉS VITÉZLŐ
SZAPLONCZAI
S Z A P L O N C Z A Y P Á L
U R N A K,

TEK. N. MÁRAMAROS VÁRMEGYE ELSŐ AL-ISPÁNYNAK,
TÖBB TEK. VÁRMEGYÉK TÁBLA-BÍRÁJÁNAK, NEM
KÜLÖMBEN UGYAN AZON TEK. VÁRMEGYE TEK.
KARAINAK ÉS RENDEINEK,

OLNÁR

LENYELT

HÁLÁDATOSSÁGA JELEÜL

TISZTELETTEL AJÁNlja

§. 1.

Hogy hozzánk a' Cholera Kelet-Indiából jött, úgy tartom, közönségesen tudva van. Annak-okaért míg azon járványt, melly nálunk szegény hazánkban dúlt, le írnam: szükségesnek láttam rövideden megemlíteni, mint szokott ez Indiában elő jönni, és mint támadt ezen utolsó járvány?

§. 2.

Régi és közönséges tapasztalások az orvosoknak, hogy a' Cholera leginkább a' forró ég-alját, különösen keletindiát kedvelli. Ennek oka azon tartománynak különös égalja: a' honnét ott a' Cholera állandóul, majd szorványosan, (sporadice) majd ismét járvány módjára (epidemie) uralkodik. A' szorványos Cholérának, mellyből osztán kedvezvén a' környülállások a' járvány fejlődik ki, keletindiában a' tudósok két fő nemeit választanak el; *) egyik

*) Ufser Versuch einer darst. d. Chol. p. 163.

az úgy nevezett egyszeres (simplex, einfache,) Cholera, másik, melyet az odavalók Merdechie, vagy Mordechie-nek mondanak. -

§. 3.

Az egyszeres szorványos Cholera rendessen estve, vagy korán reggel szokott támadni, kezdete vékony, vizes indúlatú hasmenésekkel történik. Ezen hasmenések, ámbár eleinte igen csekély, vagy éppen semmi altestbeli fájdalommal se járnak, csak olykor egy kevés erőltetéssel, nem sokára mindazáltal olly gyengeséget okoznak, hogy a' betegnek képe azonnal bé esik, halavány, sáppadt, vagy kékes lesz, vég tagjai pedig meghidegülnek. Most már többnyire megjelenik a' hányás is, és a' hányás után nem soká' a' még eddig egészen kimaradt görtsők állnak be. A' hányással, semmi ollyas, melly epét mutatna, nem ürítődik ki; a' görtsők pedig, mellyek alatt a' beteg kemény öszveszorító fájdalmakról panaszkodik, először a' czombok, altest, és mejj' izmaiban, később a' karokban, kezekben, és ujjakban dühösködnek. A' mint a' betegség fokához közelít, úgy ezen tünetmények is nevednek. A' kép jobban megsáppad, a' szemek mélyebben bé esnek, az érítés gyenge, alig érezhető lesz. A' már eleinte is jelen volt végtagok hidegsége elterjed, a' testnek külső színén szembetűnő fáj-

dalmak közt hideg nyirkos verijték törik ki; a' beteg szüntelen szomjaz, hideg italokat kíván, erős fej és altestbeli fájdalmakkal kínlódik. Mind ezen tünetmények mellett a' hányás és hasmenés szakadatlanul tartanak, a' beteg erejében folyvást csügged, a' szív verés gyengébb lesz, a' lélekzés elfogódik, a' vég tagok meg kékülnek, míglen végre gyakori ájulások, és a' halál állnak bé.

§. 4.

Sokkal veszedelmesebb ennél a' másik, melyet mint fellyebb (§. 2.) láttuk az odavalók azon okból, hogy benne a' beteg többnyire, és hirtelen elhal, Merdechie, Mordechienek mondanak. *) Ezen igazán kegyetlen nyavalya, olly erővel, a' betegnek olly különös leverettetésével kezdődik, hogy sokan azok közzül öntudásokat azonnal elvesztik. Az első kiürítések mindenkor epések, de később olyanok, mint a' tiszta, vagy a' mésszel felkevert víz (mésztej). Az érverés már a' betegség kezdetén olly kitsiny, olly rezgő, hogy azt csak nagy bajjal érezhetni, a' körmök megkékülnek, az ábrázat még hosszabbul,

*) hívják ezen betegséget még mal de terre-nek is azon hibás vélekedésből, mintha soha a' hajon nem láttak volna, és mort de chien-nek kutya halálnak.

az ór neki hegyesedik ; a' beteg mind a' mellett is , hogy jég tapintású különös forróságról panaszkodik , és sokan már a' második , vagy harmadik hányás , és hasfolyásra lelkeket kibotsájtják.

§. 5.

A' szorványos Cholérának ezen két fő ne-
meiből hihetőképp' az utolsóból, Keletindiában ,
nevezetesen pedig Bengaliában 1817ben egy-
harmadik igen veszedelmes járványos Cholera
fejlődött ki. Ekkor t. i. ezen tartománynak ál-
landó feltételei egészen megváltoztak : a' külö-
ben száraz és meleg időkben az esőzések már
megjelentek , számtalan ki áradásokat okoztak ;
a' honnét részint maga a' levegő megvesztegődött,
részint pedig éhség , és szükség állottak bé. Fő-
képp' rosszul esett ki a' riskása aratás , melly ezen
népnek kenyere : a' riskása apró, vereses, barna
volt , azért is a' Cholera csak hamar Naddiában
kiütött. *) És imé ez az , melly többé semmi ha-
zát , semmi korlátokat nem esmérvén, a' világnak

*) Dr. Tytler a' Cholera eredetét Indiában egyedül a'
riskásának tulajdonítja (morbus oryzeus) Ezen te-
kintetben ámbár véle egészen egyet érteni nem
lehet , de nem is tagadhattyuk , hogy ez a' nyavalyá-
ra sokat tett ; így nálunk a' Raphania a' rozsnyá-
tól sokszor járványosan uralkodik.

csak nem minden részeire kimentott, 's hozzánk is 1831dikben Sz. Jakab hava első napjaiban béköszöntött 's púsztító erejét legelősször Tisza-Ujlakon T. Ugocsa Vármegyében mutatta.

§. 6.

Ámbár nálunk is bébizonyítódott, a' mit Indiáról írnak, hogy t. i. ezen betegség a' küszködők életének sokszor hallatlan, és csak nem villámi sebességgel véget vetett, azt vettük még is észre, hogy ennek lefolyása rendessen tovább tartott, és hogy abban több időszakaszokat lehetett megkülönböztetni, mellyek a' betegség készülését, kezdetét, öregbedését, hanyatlását és végét jelelték.

§. 7.

A' készülés tünetényei ezek voltak: különös bádjadtságg, gyengeség, tompa fejfájás, szédülés, homályos szemek, nehéz hallás, halavány kép, fonyadt, híves bőr, tiszta, vagy fehéres nyelv, keserű, tapadt, vagy éppen nem változó szájjéz, gyakori ösztön a' vizelésre; sokszor mejj szorulás, kénytelen sohajtás, gyenge a' beteg alkatásának meg nem felelő érítés, borzadások, repülő hév, nyughatatlan vagy éppen semmi álm, nyomó fájdalom a' szív gödörben,

különös féltékenység, vagy szomorúság olykor inszókesek, szív dübögés, 's az étel nem kívánása. *) Minekutánna ezen jelenségek több vagy kevesebb ideig, (1—2—20 orákig) tartottak, de a' gonoszabb esetekben ezek nélkül is megjelenik maga a' betegség: a' gyomornak nyomó fájdalmi öregbednek, lassanként kiterjednek a' belekre is, de nem állandók, a' nyomásra sem nagyobbodnak, a' belek erőszakos mozgásba hozódnak, fel 's alá kavarnak, a' has megindul, először bélsáros (*alvus faeculenta*), későbbben vizes, savós, olykor taknyos, vagy nyálkás darabokkal vegyített nedvesség ürítődik ki. Mindjárt az első, vagy második hasmenésre hányás következik, melly által hasonló, csak valamivel hígabb, világosabb nedv' vettetik ki. A' gyakori kiürülésekre a' beteg szomjazni kezd, hideg italokat kíván, az életteli (turgor vitalis) tűnik, a' kép elhalványodik; megsoványúl, a' szemek

*) Ezen körelőző tünetények az orvos részéről különös figyelmet érdemelnek, minthogy a' nyava'yát elfojtani, vagy meggyengíteni, ekkor még hatalmában áll. Igaz ugyan, hogy ezen jelenségek más betegségektől is hozódhatnak elő, így a' gyomor' hidegleléstől, maj, gyomor gyuladástól 's a' t., hogy mindazáltal ezekből valósággal a' Cholera, nem az említett betegségek fejlődnek ki, azt az orvos részint a' pulsus le eséséből, részint pedig az állati melegség megfogyásából könnyen kihozhatja.

befelé vonódnak, az érverés gyenge, könnyen elnyomható lesz; ha most az ér megmettetik, folyik ugyan a' vér, de nem ívformában, és fekete, sűrű, 's kotsonya öszve állású. Ezen tünetmények teszik a' betegség második szakaszát, vagy is annak kezdetét, 's kifejtődését, (stadium evolutionis, eruptionis) melly a' forróbb esetekben 1—2 órákig szokott tartani, 's következik a' harmadik, vagy is a' nyavalya öregbedése, (stadium in crementis), mellyben ez a' maga fő pontját (ακμή) eléri. Az erőszakos hányás és hasmenésre az erők a' legnagyobb gyengességig csüggednek az érverés lassanként alább száll, apró, rendetlen lessz, utollyára kimarad, a' megvágott érből most tsak cseppenként, és igen kevés vér jön, a' szózat megváltozik, gyenge, rekedt, különös hangzású (vox cholericus), az életteli elfogy, az artz öszve esik, a' járom tsontok felemelkednek, az ór neki hegyesedik, az arczon különös nagy fájdalmakat bélyegző vonásokat lehet észre venni (facies cholericus), a' szemek gödreikbe méllyen bésüllyednek, körülük kékes gyűrű vonódik, természeti elevenégektől megfosztódnak, vad, üveg tekintetűek lesznek, nehezen mozognak, a' külső hártya (tunica sclerotica) vérrel megtelik, a' szemfény (pupilla) ki tágul, az állati melegség elenyészik, a' vég tagok mint a' jég meghidegednek, az egész testen, de különösen

a' kezeken és lábakon, több kékes moecos fol-
tok támadnak; az ajkak, íny, nyelv megkékül-
nek, a' körmök meghosszabbodnak, rajtok a'
bőr rántzba szedődik, 's megfeketednek, a' vi-
zellés felakad, veszedelmes görtsök származnak,
mellyek a' beteget mód nélkül kinozzák, sokan
ordítanak, sikojtanak, hánykolódnak, leginkább
a' lábikrákban kezdődnek, de a' honnét a' súlyos-
sabb esetekben tsak hamar a' hasra, mejjre, és
karokra is át' mennek, a' betegnek tagjait kü-
lömbféléképp' hajtogatják, görbítgetik, a' beteg
sokszor mintegy oszlop megmered. Ezen szo-
morú tünetemények a' halál előtt sokszor 1—2
órával megszűnnek: a' beteg könnyebben érzi
magát, semmi fájdalomról nem panaszkodik, de
érverése, ha még jelen vólt, egészen megáll,
a' szemek megmerevednek, az egész testen hideg
izzadság tör ki, a' beteg eszmélését, mellyet
ezen nyavalyában tsak nem az utolsó pillantatig
meg szokott tartani, elveszti, a' lélekzés elfogó-
dik és a' halyál majd álmokórosan (soporose),
majd félre beszéllések közt áll be.

§. 8.

Hogy ha a' betegek ezen iszonyú pillanta-
tot át hághatták, 's a' betegség jóra fordul,
akkor az említett tünetemények, mellyek ezen
esetre nézve a' múltt időszakaszban minden te-

kintetben gyengébbek voltak, lassanként kisebbednek, az érverés ismét feltűnik, az állati melegség meg jön, a' beteg elszenderedik, 's megizzad, az álm után igen megkönnyebbül, az étletelj helyre áll, az arcz vídámabb lesz, a' szemek jobban kitolódnak, könnyebben mozognak, a' kiürítések száma mind inkább kisebbszik, epések, zöldesek, sárgások lesznek, a' gyomor fájdalmi, valamint a' görtsök is ritkábban jelennek meg, utollyára egészen kimaradnak, az étel kívánása lassanként helyre jön, a' beteg ereje nöttön nő, míglen végre ez a' tökéletes lábbadás időszakaszába jut, mellyben az említett kórjelek még inkább kisebbednek, olykor mindazáltal holmi beteges változások, mint több ideig tartó laukadtság, bádjadtság, emésztetlenség, fejfájás székrekedés 's a' t. maradnak vissza.

§. 9.

Az említett kórjelek bélyegzik a' Cholerát; azomba koránt sem kell hinni, hogy ezek mindenütt, és mindenkor az előadott renddel és számmal jöttek volna elő. Közönségessen ezen betegség, mint fellyebb láttuk, hasmenéssel kezdődött, de nem ritkák voltak azon esetek, a' hol azt a' hányás előzte meg. Ugyan azt mondhatni a' görtsökről is, mellyek néha már a' kórelőző jelekkel, vagy a' betegség második időszakaszá-

ban megjelentek. Számokra nézve is ezen tünetmények nem kis különbséget mutattak. Láttam Cholerasbetegket, kik nem hánytak, csak hasok ment; láttam, kiknél a' görtsöknek még csak hírmondója se volt, kik szabadon vizeltek, hangok sem változott. Eggyedül a' vég tagok hidegsége, és az érítés elnyomása azok, mellyek ezen nyavalyában soha se maradtak el.

§. 10.

A' betegség okairól.

Ezek kétfélék : elkészítők, 's alkalom adók.

§. 11.

1) Az elkészítő okokról.

Részint kívülről jönnek, részint magában az emberben vagynak.

§. 12.

a) A' külső elkészítő okokról.

Míg ezen nyavalya Országunkban magát meg nem fészkelte, közönséges hiszemben voltunk, hogy nem egyéb, mint ragály által terjed. Később ezen vélekedésen túladtunk, a' midőn

közelebről megezmérkedvén a' betegséggel, tiszta tapasztalásaink megmutatták, hogy ez járványosan uralkodik, és hogy ennek okát koránt sem a' ragályban, hanem másutt a' levegőben kell keresni. Millyen változása légyen ez a' levegőnek, különbbféleképpen magyarázgatják. Né melyek a' tsillagok, 's planéták befolyását vádolják; mások azt állítják, hogy a' levegő, 's ennek elementumai alkotó részei romlottak, 's betegedtek meg, a' legtöbben egy titkos földi munkálódást (processus telluricus) vesznek fel, 's az egészszet ezen alapúlni gondolják. Hogy mind ezek tsak tiszta hypothezisek, kiki általláthatja, de hogy benne van valami megtettzik Schnurrernek az epidémiákról írott könyvéből, ki világosan megmutatja, hogy valahányszor óly járvány támadott, mindég nap, holdbéli fogyatkozás, üstökös csillag, szélvész, villám, földindulás, 's a' t. mentek előre. Ha ezen vélekedésekről ítéletet szabad hozni, úgy látszik azok, kik az utolsót hiszik, a' legjobban gondolkodnak.

Hogy a' Cholera valóságos járvány módjára uralkodott 's nem ragály által terjedt, mutassák meg e' következők:

1) Szoros vizsgálás mellett ezen nyavalyának csak nem mindenütt bizonyos okára lehetett jönni; ilyenkor tehát mi szükség a' ragályhoz folyamodni, mi szükség entia sine necessitate multiplicare.

2. Mi által terjed inkább valamely ragados betegség, mint a' gyanús személyekkel való közösülés által. De a' Cholérára nézve ezt sem bizonyította be a' tapasztalás. Kik voltak a' betegekkel nagyobb érintésben, mint az orvosok, 's beteg ápolók, és azt látjuk még is, hogy ezeknek száma a' más sorsú betegek számánál sokkal kisebb. *)

3. Ha a' Cholera ragados, miért nem tartott bizonyos erányt az időre és a' közösülésre nézve? Igy tudjuk, hogy Azsiában már több évektől fogva uralkodott, és még is csak 1829-ben jött Európába, Asztrakánba, itt ismét meg állott, és csak több esztendők után kezdte útját folytatni, ámbár a' közösülés szint olyan szabad volt, mint az előtt.

4. Ezen nyavalyának mind nagyban, mind kicsinyben való terjedése sokkal másképp' történt, mint a' ragados betegségeknel. Útjában számtalan szökéseket tsinált: 60 — 100 orosz mértföldet is át' ugrott, a' közben fekvő helységeket meg kímélvén. Ugyan ezt vettük észre egyes helyeken is, a' hol ugyanazon egy időben

*) Ragados betegségeknel minden harmadik vagy negyedik orvos megbetegszik: itt pedig tñ minden 20ik se: Orenburghban 299 beteg feküdt egy ispotályban, 27 beteg ápoló volt, egy sem betegedett meg közösülök.

egymástól távol eső, 's minden közösködés nélkül lévő házakat támadott meg.

5. Mutatja a' járványos természetét a' Cholera-nak még az is, hogy a' hol ezen nyavalya ki ütött, első nap rendessen egy vagy kettő betegedett meg, másnap pedig a' szenvedők száma már annyira nevedezett, hogy azt a' közösködésből magyarázni éppen lehetetlen. Végre

6. Eldönthetetlen okok magok az elválasztó intézetek, mellyeknek haszontalan voltát szomorúan tapasztaltuk. Úgy látszik ugyan, mintha némely esetekben a' betegség haladását gátolták volna, de ezt vettük észre ott is, a' hol, semmi illy veszteglő intézetek nem voltak, kimélte a' záratlan helyeket, meg lepte a' zártakat.

§. 13.

a) A' belső elkészítő okokról.

Ezek magában az emberben vagynak, 's állanak ennek organismusának egy bizonyos kifejlődésében, 's elrendeltetésében, melly által egyik ember a' másiknál ez, vagy amaz betegség felvételére alkalmatossabbá; 's hajlandóbbá tevődik. Ide tartoznak:

1. A' test kifejlődése, — a) általában véve. Olyan emberek, kik erős, ép, egészséges testel bírtak, közönségesen ezen nyavalyának jobban ellent állottak, mint azok, kik gyengék, erőte-

lőnek, vagy talán betegesek voltak. — b) Különösen ennek egyes rendszereire nézve. Kik máskor is hasfolyásban, gyomor görtsben, emésztetlenségben, szorulásban szenvedtek, könnyen megkapták a' Cholérát. Ennélfogva a' test' egyes systemájit vévén fel, úgy látszik a' béleső gyengesége volt az, és ennek idegrendszerének tulajdon elváltoztatása, mellyek az embert ezen nyavalya felvételére leginkább hajlandóvá tették.

2. Az életkor. Erre nézve, úgy látszik, ezen nyavalya semmi különbséget se tett. Kisdedeket, véneket, meglett koruakat egyre seprett. Különösen kedvelte még is a' véneket, kiket hamar meglepelt, 's többnyire el is vitt.

3. A' Nem. (sexus). Nékem több férjfi betegem voltak, mint asszonyok. Másutt mind a' két nem egyformán halt. Pesten inkább az Asszonyokat pusztította. (Orvosi tár 3dik kötet 159 lap.)

4. Az életmód. Ollyanok, kiknek nem volt mit enniük, rossz eledelkkel éltek, vagy foglalatosságaiknál fogva ollyan okoknak tették ki magokat, mellyek a' járványos nyavalyát könnyen előhozhatták, mint p. o. a' meghűtés, álmatlanság 's a' t. könnyen Cholérába estek. Így hamar megbetegedtek a' révészek, őr állók, a' szegény napszámosok, kaszállók, aratók 's a' t.

§. 14.

β) Az alkalom adó okokról.

Azon külső ártalmas befolyásokat értjük ezek alatt, mellyek a' betegséget az arra hajlandó személyeknél előhozzák. Ilyenek

1. Az ételben italban, való mértékletlenkedés. Ezek kétféleképpen ártottak, mennyiségekre és tulajdonságokra nézve. A' legjobb eledelek is, ha vélek valaki gyomrát megterhelte, könnyen előhozták a' Cholerát. Minémúségekre nézve azok ártottak leginkább, mellyek máskor is hasonló betegséget szoktak okozni. Így az éretlen gyümölcs, dinnye, baratzk, zöldség, zsiros, nehéz emésztetű étel, füstölt hús, hal, tej felette ártalmasok voltak. Még inkább ártottak a' mód nélkül használt szeszes italok, bor, pálinka, a' kinnem forrot ser.

2. A' meglütés; azért is az éjtszakai kijárkálások, a' kín hálás, a' nedves, vizes, motsáros helyeken való fekvés sok Cholerát okoztak.

3. A' Félelem, harag, boszorkodás, szomorúság 's átaljában minden indulatok. Végre

4. Ide tartoznak magok a' külső elkészítő okok is, ha tudniillik ezek magassabb polczra emelődnek, 's az organismusra tovább dolgoznak. Ilyen eseteket hazánkban is többször lehetett látni, mellyek ott jöttek leginkább elő, a' hol a' házi környúlállások nyomorúltak voltak:

egy házban többen laktak, a' ház kitsiny, alacsony, nedves, tisztátalan, büdös volt a' levegő megromlott, 's rendesen az egész ház kihalt. Ezek talán azon példák, mellyek bennünk a' ragály ideáját felgerjeszthetnék, de ilyen esetben magok a' legeggyűgyűbb nyavalyák is, mint p. o., a' hideglelések ragadóssak lehetnek, mellyek mindazáltal a' különben egészséges, 's az említett környülállásoktól ment emberre, sem a' bőr ki párolgása, sem a' beteg érintése által el nem terjednek, azért is az igazi ragadós nyavalyáktól egyáltalában különböznek.

§. 15.

A' betegség természetéről.

Erre nézve sokféleképp vélekednek az Orvosok. Némellyek azt a' vérben keresik: ennek egy különös rossz indulatú gyulladását vévén fel, melly által a' vér ütérés (arteriosus) tulajdonságát elveszti, véreres (venosus) lesz. Mások ellenben az idegrendszerhez (systema nervosum) folyamodnak, 's az egész betegséget innen magyarázzák. Valójában, ha meggondoljuk egy részről ezen nyavalyának gerjesztő okait, a' félelmet, haragot, bosszonkodást 's a' t., más részről pedig azon orvosi szereket, mellyek ebben a' betegségben az Orvos várakozásának a' legtöbbször megfeleltek, arra indíttatunk, hogy

ennek legközelebbi okát az idegrendszerben (systema nervosum), nevezetesen pedig a' hasdúciban (syst. gangliosum) keressük. Még inkább megerősít ezen vélekedésben bennünket a' Cholera tünetényeire való figyelmezés, álmatlanság, nagy érzékeuység a' hideg eránt, repülő hév, fül-zuggás, inszökellés, görtsök a' végtagokban, a' külső bőrben borzadozás, ezek szokták a' Cholerát megelőzni, mellyek mindannyian az idegrendszer szenvedő állapotjára mutatnak. De magokat a' Cholera után vissza maradni szokott betegségeket is, a' nagy gyengeséget, bádjadtságot, rossz emésztést, vízi betegséget, nyakas hideglelést 's a' t., honnan magyarázhatjuk ki természetesebben, mint az idegeknek bántalmából, 's elcsüggedt erejeből. A' vérnek felbomlott állapotja csak későbbben jön elő a' Cholerában, így tehát nem ok, (causa), hanem okozat, (causatum), mellyet a' nyavalya nagy elhatalmazásának, 's az idegrendszernek, a' véredényekre, 's a' vérre magára szükséges nagy befolyásának kell tulajdonítani.

§. 16.

A' betegség kimeneteléről.

A' Cholera kimenetele, halál, egészség, vagy más betegségek.

1. A' Halál. Ez néha igen hamar megjelent. Ázsiáról azt írják, hogy ott az emberek az úttán egygyre hullottak, és sokan már 2—3—4 minutum alatt meghaltak. Ilyen eseteket nálunk is emlegetnek; én nem láttam, de olyanokat, a' hol ezen betegség a' szenvedő életének 2—6 óra alatt véget vetett, többeket említhetnék. — Ugyan ezt mondhatni:

2. Az egészségről is. Számtalanok voltak azon példák, a' hol a' beteg előtte való nap még hányt, hasa ment, görtsökben szenvedett, másnap már felkelt, járkált, sőt dolgozott is; de a' melly tsak akkor történt leginkább, mikor a' beteg az előtt is tökéletes egészséges volt, ép, erős testet bírt; mert különben arra, hogy a' megrongált életerő magát helyrehozhassa, rendesen hosszabb idő kívántatott.

3. Más betegségek. Ide a' következők tartoznak: rossz emésztés, hibás táplálás, makatszékrekedés, főfájás, bádjadtság, vizibetegség, szélütés, félbehagyó vagy ideges láz, a' bőrnek holmi kiütései.

§. 17.

A' Jóslat (Prognosis).

Ámbár minden Orvosok megegyeznek abban, hogy a' Cholera gyógyítható nyavalya; sőt vannak olyan esetek, a' hol a' beteg még akkor is,

mikor életéhez már semmi reménység sem volt, az okos segedelemre felépült; általában mindazáltal ezen betegségben soha kedvező Prognoszt nem kell mondani, részint azért, mivel a' nyavalya igen tsalárd, részint mivel azt, mint fogja a' nyughatatlan beteg az orvos tanácsát fogadni, előre nem tudhatni.

Jó jelek a' Prognostisra, ha a' betegség nem régi, a' beteg az előtt tökéletesen egészséges volt, ha nem öreg, ha a' házi környülmények olyanok, hogy a' gyógyítás módjának kedveznek. Roszsz jelek ellenben, ha a' betegség már fokán áll, a' beteg az előtt is gyenge volt, mértékletlenkedés, korhelység, ivás által magát elrontotta, ha igen öreg, ha a' test hidegsége folyvást nevelkedik, az érverést nem érzeni, a' test szintén hideg, nyirkos veréjték törik ki, a' szemek megmerevednek, 's a' t. Különös figyelmet érdemel még a' Jóslatra nézve, a' betegnek lelkiállapota; olyanok, kik igen nyughatatlanok, szüntelen kiáltnak, sikojtnak, tsak igen ritkán szoktak kigázolni. Az első esetek rendszeren veszedelmesebbek, mint azok, mellyek későbbben a' járvány végo felé jönnek elő.

§. 18.

A' betegséggel való bánásról.

1. A' megóvás módjáról.

Minekutánna a' ragály ideáját kiküszöböltük, olyan szereket, mellyek a' ragály ellen dolgozának nem is ajánlunk. Egyedül az okos életmód az, melly valamint más járványos betegségnek, úgy a' Cholerának is elhárítására legtöbbet tesz, és a' melly a' fent említett ártalmas befolyások szorgalmatos elkerülésében áll. Azért

1. Az ételben 's italban mértóket kell tartani. Átalyában olyan eledellel kell élni, melly könnyü emésztetű, a' gyomor egy kevésbé ingerli, mindent, a' mi ezt megterhelné, 's szeleket okozna, mint a' füstölt húst, friss tejet, halat, 's a' t. kerülni kell. Italnak mindennek hasznos a' víz, de a' bor, és pálinka is kis mértékben ajánlható.

2. A' levegőnek szorgalmatosan gondját kell viselni, a' szobákat tisztán tartani, napjában kétszer háromszor szellőztetni, etzettel, fenyűmaggal kifüstölni.

3. Órizkedni kell a' meghűtéstől, azért a' ruha valamivel melegebb legyen, a' gyengék 's meghűtésre hajlandók jól teszik, ha a' levegő változásakor egész nap is a' szobában maradnak,

1. Le kell mondani a' félelemről, a' haragot, indulatoskodást; éjjeli virasztásokat, 's a' t. kerülni kell. A' ki ezeknek eleget tett, magát az ellenség ellen meglehetősen bátorságba helyeztette.

§. 19.

A' Gyógyítás módjáról,

Azt mondtuk felyebb (§. 7.), hogy a' Cholera többnyire hasfojással kezdődik; azért, ha valahol ezen járvány uralkodik, a' legkisebb hasmenés is gyanús, 's különös figyelmet érdemel. Az ilyen beteget azonnal ágyba kell fektetni, kikeresni szorgalmatosan mi által hozódott elő a' hasmenése, 's véle a' szerént bánni. Ha tehetetlenség volt az oka 's a' gyomor sárnak világos nyomai látszanának, bátran hánytatót adhatni; de nem hánytató borkövet (Tart. emeticus), hanem hánytató gyökeret; (Ipecacuanha) *Rp.* Pulv. radicis Ipecac. Amyli puri aa Scr. j. Detur pro dosi. Ha pedig meghűtés ment előre, a' beteget melegen le kell takarni, 's olyan szereket adni, mellyek gyengén izzasztják. Illyen a' Hársfa, bodza, székfű virágból, méhfüből, méntából, 's a' t. készült meleg herbathé, mellyhez egy kis Minderer lélt (Spir. Mindereri) is vegyíthetni. A' hideg vizet, a' kijárákálást, azonnal el kell tiltani. A' beteg szomjúsága oltására, árpa vagy riskása levét igyék. Sokszor már ezen együgyű bánás

módjára megáll a' hasmenés ; a' makatsabb esetekben mindazáltal erősebb szerek szükségesek. Ilyen mákony (Opium), melyet a' beteg körpyúlállásaihoz, 's a' baj fontosságához képeest kisebb, vagy nagyobb mértékben adhatunk (*Rp.* Opii puri Gr. unum—duo, Sacchari albi Scr. quat. Div. in part. = sex—duodecim. *Sign.* minden második órában egy port). Az említett herbathé, a' jóltévő izzadás feltartására, most is szorgalmasan fojtattassék. Azon esetben, ha a' hasmenés nagy erőltetéssel (tenesmus) járna, 's a' beteg hasában fájdalokat érezne, az egész altestre erős mustár kovászt (sinapismus) kell felrakni, a' mákonyt belőlről fojtatni, 's hozzá egyszer'smind olyan szereket rendelni, mellyek, a' belek érzékenységét enyhítik, 's tsillapítják. Ilyenek, az úgy mondatott nyákos (mucilaginosus) szerek : a' májva, Althaea, kosbor főzet 's a' t., mellyeket a' beteggel bőven itatunk. Ilyenkör az altestre tett szeszes, illatos bedörgölések is különös sikerrel használódhatnak. Az igen bő hasfojásoknál az allöveteket sem kell elmellőzni, mellyek keményítőből, olajból, tojás-sárgájából, egy kis mákonyból készíthetnek.

§. 20.

Hogy ha ezen bánásmódja pontosan tellyesítődik, csak igen ritkák azon esetek, a' hol a'

legnyakasabb hasmenést is el ne lehetne nyomni, és így a' betegséget még kezdődő csirájában elfojtani. — A' mi pedig magának a' Cholérának gyógyítását illeti, számtalanok azon szerek, mellyek ez ellen ajánltatnak. Maga a' legokosabb orvos is, ha megbetegednék, méltán kételkedhetnék, mellyiket válassza közülök. Eggyik ezt, másik amazt dicséri; kinek kinek a' maga methodusa legjobban tetszik. Mindent előhordani sem nem czélom, sem e' munkácska rövidsége meg nem engedi. Itt csak azon bánás módjáról kívánok számot adni, mellyet önnön tapasztalásom szerint a' legjobbnak találtam. Én a' Cholérás beteget azonnal lefektettem, meghagytam neki, hogy magát melegen tartsa, ki ne takarózzék, a' hideg víztől őrízkegjen. Annakutánna tapasztalván, hogy nálunk ezen betegségre, többnyire a' telhetetlenség adott alkalmatosságot, igyekeztem mindjárt kikeresni, vallyon nem ez volt e' az oka? Azért, mihelyt a' gyomorsárnak csak legkisebb jelét is vettem észre, azonnal hánytatót adtam, még pedig hánytató gyökérből a' fent említett mód szerint. Egyedül ez a' szer az, melly jókor adódván, a' nyavalya kitörését meggátolja; később pedig a' beteg életét megmentheti. Azon esetben, hol a' gyomor sárnak semmi nyomát se láttam, 's a' betegség más ok, talán meghűtés, vagy félelem, ijjetség által 's a' t. hozódott elő, egész figyelmemet arra fordítottam,

hogy a' betegnek hányását 's hasmenését megál-
 lítsam. Erre nézve egyedül a' mákonyt használ-
 tam, mellyet, a' zönnyebl kiosztás végett, több-
 nyire por formában rendeltem, napjában egy két
 gránra hat, tizenkét részre elosztva, olly formán,
 hogy abból a' beteg minden — vagy minden má-
 sodik órában egy port vegyen be. E' mellett a'
 gyomorra erős mustárkovászt tetettem fel; 's a'
 beteggel meleg herbatheát itattam. Mikor a' Cho-
 lerában csak hasmenés volt jelen, még pedig igen
 csekély fájdalommal, vagy annélkül, a' mit leg-
 inkább, az öreg, 's gyenge alkotású szeméyek-
 nél lehetett látni, akkor némelly esósító 's illatos
 szereknek, mint a' kappanór gyökernek (*Radix*
Arnicae), Colombónak, Quassiának, Cascarillának
 igen jó hasznát tapasztaltam. Ugyan ezt mondha-
 tom, a' hányásra nézve is, melly hasonló környül-
 állásokban sokkal könnyebben és hamarább enge-
 dett, ha a' mákonyhoz egyszersmind egy kevés
 ingerlő szerek is, mint a' Hoffmann csepje, fa
 héj-festvény (*Tinet. Cinnamomi*) 's a' t, adódtak.
 A' végtagok görcsei ellen, belőlről ugyancsak
 mákonyt használtam. Más görts üző szerek, mint
 a' pézsmá, hódony többet ártottak, mint hasz-
 náltak, Némelly esetekben a' káfor kis mérték-
 ben, (in aura) a' mákonyal együtt adva kü-
 lönös jó szernek mutatta magát. Kivűlről a' gör-
 tsös fájdalmak enyhítésére, a' beteget dörgöltet-
 tem, néha csak szárazon, megmelegített posztó,

vagy szürdarabokkal; néha pedig holmi szeszes szerekkel, mint káforos lélel, illatos eczettel, mellyekhez a' terhesebb esetekben körösbogár paprika festvényt égető szalamia, terpetin lélt 's a' t. adattam; a' betegnek talpára czombja közé, hóna alá meleg köveket vagy téglát tétettem, hév meleg hamúval, pírított zabbal vagy korpával borongattam, mind addig, míg fel nem melegedett, izzadásba nem jött, a' mikor a' melegséget mérsékeltem ugyan, de félbe nem szakasztottam. Azon esetekben, ha a' betegség már vége felé sietett, megvetvén minden más javallatokat, olyanokat adtam, mellyek az életerőt hatalmasan ingerlik: káfort, pézsmát, hódonyt, gyökönke, kigyóége, kappanór gyökereket, Hoffmann csepjeit, fahéj festvényt, mellyekhez salétrom, Haller savanyát, sósavat vegyítettem, és valósággal vagynak eseteim, a' hol az előbbieniek tellyesítése mellett a' beteg még ekkor is felépült. A' lábbadás idő szakaszában semmi különös gyógyítás módja nem szükséges, itt legfőbb a' jó, és tápláló koszt: a' beteg könnyű emésztetű eledellel éljen, igyék egy kevés jó bort, a' gyomor megterhelését, melly könnyen visszaesést okozna, kerülje.

T h e s e s .

1. **Sanguis non solo cordis impulsu movetur.**
 2. **In hepaticide hyrudines cuti externae hepatis correspondenti applicare anatomia vetat.**
 3. **Hypochondria et hysteriasis, etiamsi quoad symptomata complura conveniunt, morbos diversos constituunt.**
 4. **Vis lucis magna in vitam.**
 5. **Studium medicinae forensis medico non tantum utile, sed et necessarium.**
 6. **Bilis non ex arterioso, sed ex venoso secernitur sanguine.**
 7. **Experientia unica in arte medendi magistra.**
 8. **Paradoxa aevii hypotheses sectantis, praecipue vitanda.**
-

UMF